

Якових Євген Володимирович

*аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, СПРИЧИНЕНОЇ ПІД ЧАС АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Питання захисту права власності не втрачає своєї актуальності попри численні праці науковців у даній сфері. Це зумовлено низкою факторів, серед яких – поступове формування правозастосовної практики в часи масштабних викликів суспільству (пандемія Covid-19, збройна агресія Російської Федерації щодо України). Саме вона дозволяє виявити прогалини правового регулювання відносин власності, що створює підґрунтя для активного наукового обговорення і подальшого законодавчого впровадження.

Так, 24 лютого 2022 року одним із таких викликів сучасності стала військова агресія Російської Федерації проти України, яка наразі триває вже більше 8 місяців. За цей час фізичні та юридичні особи зазнали великих збитків, зокрема, які виявляються у завданні шкоди їх майну. У цьому аспекті виникає логічне питання, яким чином українське правосуддя може захистити порушені права фізичних та юридичних осіб, та яким законодавством буде регулюватися вказана проблема. Відповіді на ці питання є суспільно важливими та такими, що потребують детальної регламентації з метою їх правильного застосування.

Фактично, юридична проблема полягає у наступному: Європейська конвенція з прав людини має ряд обмежень у застосуванні в період і на території активних бойових дій, Цивільний кодекс України, очевидно, зовсім не пристосований до врегулювання відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди під час дії воєнного стану, а міжнародне гуманітарне право – не тільки не містить положень, що визнають право на відшкодування такої шкоди, а й навпаки,

пропагує завдання такої шкоди як невідворотного процесу під час бойових дій [1].

Так, твердження щодо незастосування Європейської конвенції в період і на території активних бойових дій було висловлено ЄСПЛ у справі «Грузія проти Росії» (2021 року). Суд позиціонує, що військові дії під час активної фази війни перебувають поза юрисдикцією держави, що свідчить про їх неналежність до юрисдикції ЄСПЛ (п.138 рішення). Згідно ст.1 Конвенції поняття «юрисдикція» тісно пов'язане із поняттям «контроль», при цьому не має значення чи це «контроль відповідного державного агента» чи «контроль держави над її територією». У зв'язку з чим ЄСПЛ дійшов обґрунтованого висновку, що «сама реальність збройного конфлікту та бойових дій між ворожими збройними силами, які прагнуть встановити контроль над територією в контексті хаосу, не тільки означає відсутність «ефективного контролю» над територією, але й виключає будь-яку форму «влади та контролю державного агента» над особами» (п.83 рішення) [1]. Таким чином, є очевидним, що фаза активних бойових дій випадає з-під юрисдикції Суду.

Проте вказане не означає, що Конвенція взагалі не застосовується в таких умовах. Насправді, на територіях, де не ведуться активні бойові дії, включаючи окуповану територію, дія Конвенції продовжує застосовуватись.

Найбільш застосованим документом в контексті відшкодування завданої шкоди є Цивільний кодекс України, який є основою для такого регулювання у мирні часи. Однак, станом на зараз, коли в Україні триває війна, вказаний нормативно-правовий акт не здатний у повному обсязі врегулювати питання відповідальності за шкоду, заподіяну в ході збройних конфліктів. Так, ч.1 ст.1166 ЦК України визначає, що шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. У статтях 1187, 1188 ЦК України передбачена відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки [2]. Однак, тлумачення описаних норм є проблематичним з огляду на активні бойові дії на території України. Зокрема, виникає логічне питання, як визначити особу, яка завдала шкоду, на території, де ведуться

активні обстріли, та навіть загалом, як визначити хто саме із сторін збройною конфлікту несе відповідальність саме за це конкретне завдання шкоди. Теж саме стосується і об'єкта підвищеної небезпеки – практично неможливо встановити хто насправді володіє таким об'єктом та що є правовою підставою для такого володіння.

Важливо відмітити, що і в порядку кримінального судочинства існує можливість відшкодування майнової шкоди. Так, особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до обвинуваченого або особи, яка несе цивільну відповідальність за його дії (ст.1177 ЦКУ, ст.127-129 КПК) [3]. З огляду на умови сьогодення, найбільш поширеною підставою для відшкодування майнової шкоди, заподіяної воєнними діями, є порушення законів та звичаїв війни, оскільки стаття 438 КК України фактично забороняє сторонам конфлікту завдавати цивільному населенню надмірну шкоду, крім такої, що є нагальною воєнною необхідністю. Однак такий механізм відшкодування майнової шкоди, завданої з цієї підстави, також не є ефективним способом захисту, оскільки практично неможливо встановити хто саме є суб'єктом даного злочину та в якому порядку він має здійснювати таку компенсацію.

І на останок, визначаючи сферу застосування міжнародного права, варто відзначити про використання двох категорій – *jus ad bellum* (право на війну) та *jus in bello* (право під час війни) [1]. Фактично, у випадку із збройною агресією Російської Федерації проти України застосовуються обидві галузі права, які не виключають дію одне одного, а навпаки будучи пов'язаними, залишаються відмінними. Застосування відповідальності згідно *jus ad bellum* має наслідком встановлення обов'язком агресора відшкодувати пряму шкоду, включаючи шкоду довкіллю, спричинену як Україні, так і приватним особам, включаючи іноземців та осіб без громадянства. Оскільки такий вид відповідальності є прямим, він не потребує окремо доведення види.

Так як питання відшкодування шкоди, завданої майну, є досить спірним у правовому регулюванні та не зрозуміло, як саме його буде вирішено, у березні 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову №326, яка визначила, хто має право на компенсацію зруйнованого або пошкодженого через війну, активні бойові дії, житла (власники, інвестори, члени кооперативів, спадкоємці, юридичні особи), а також куди необхідно звертатись, щоб зафіксувати такі пошкодження [4].

КМУ у наказі №380 затвердив правила збору та обліку інформації про нерухомість, що пошкоджена внаслідок бойових дій, терористичних актів та диверсій. У зв'язку з цим було створено єдину систему зберігання та обробки інформації - Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації.

Так, вказана постанова визначає процедуру подання такої інформації. Зокрема, існує два способи: по-перше, інформаційне повідомлення може бути подане особою самостійно за допомогою порталу «Дія» або за наявності РНОКПП через мобільний застосунок «Дія»; по-друге, через адміністратора центру надання адміністративних послуг або нотаріуса, які офіційно реєструють такі повідомлення в «Дії». При чому особа має право звернутись із вказаним повідомленням незалежно від місця її проживання чи перебування. Після обробки персональних даних особа автоматично отримує повідомлення засобами Порталу «Дія» про реєстрацію поданого нею інформаційного повідомлення [5]. У результаті всі дані вносяться у відповідний Державний реєстр.

Проте, безпосередньо механізму відшкодування такої шкоди в Україні досі немає. Наразі лише готується до другого читання законопроект №7198, яким саме і буде врегульовано питання про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації.

Таким чином, оскільки питання захисту права власності та пов'язане з ним відшкодування майнової шкоди є пріоритетним сьогодні та суспільно важливим, юридичній спільноті, органам правосуддя та іншим органам, що здійснюють відповідну діяльність, необхідно дійти єдиної, послідовної думки щодо вироблення єдиного, правомірного і справедливого алгоритму відшкодування шкоди, яка завдана майну фізичних та юридичних осіб під час воєнного стану через збройну агресію Російської Федерації проти України.

Список використаних джерел:

1. Мистецтво юридичної війни: шкода, спричинена під час активних бойових дій. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/528385_mistetstvo_yuridichnoi_viyni_shkoda.html
2. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n11>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України №4651-VI від 18.04.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n382>
4. Як будуть відшкодовувати вартість зруйнованого майна. URL: <https://suspilne.media/285682-zrujnovano-cerez-vijnu-budinok-fotografujte-ak-zbirati-dokazi-i-kudi-zvertatisa-sob-otrimati-kompensaciju/>
5. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Постанова КМУ №380 від 26.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text>